

practical value of the paper is that some provisions of the article may be used while preparing amendments into the criminal and procedural law, writing monographs or educational and methodical manuals. The conclusions are that the article states expedience of the notions' usage «operative and search guaranteeing of criminal proceedings» and «operative and search tracking of criminal proceedings». It also defines its content, features and correlation to each other.

Keywords: *Criminal Procedural Code of Ukraine, pre-trial investigation, criminal proceedings, operative and search guaranteeing, operative and search tracking.*

УДК 343.132(477)

О. О. ЮХНО,

доктор юридичних наук, професор,

начальник кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИНАМ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Проаналізовано стан сучасних наукових досягнень у сфері інформаційних технологій за період існування молодого незалежної України. На підставі статистичних даних і досвіду правоохоронних органів щодо введення чинного кримінального процесуального законодавства в практичну діяльність висвітлено вплив цього процесу на криміналізацію тих кримінальних правопорушень, що вчинені з їх використанням.

Досліджено проблеми діяльності уперше створених підрозділів органів внутрішніх справ по боротьбі з кіберзлочинністю і їх взаємодії з підрозділами досудового розслідування щодо впровадження в практичну діяльність новел чинного законодавства стосовно негласних слідчих (розшукових) дій.

Проаналізовано наукові роботи дослідників із указаної тематики, висловлено думку автора щодо наявних проблем. На підставі власного дослідження дані пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального і кримінального законодавства, а так само нормативної бази МВС України, що стосуються організаційних питань діяльності слідчих і оперативно-розшукових підрозділів, а також щодо напрямів проведення наукових досліджень та інших проблемних питань упровадження чинного КПК України у практичну діяльність правоохоронних органів.

Ключові слова: *негласна слідча (розшукова) дія, доручення, оперативний підрозділ, кіберзлочин, новела, кримінальне процесуальне законодавство, інформаційна технологія, досудове розслідування, пропозиція, органи внутрішніх справ.*

Стрімкий та динамічний розвиток інформаційних технологій кожен день все більше змінює аспекти економічного, політичного та соціального життя у всіх країнах світу. За визначенням Д. О. Максимуса, в середині п'ятдесятих років минулого століття телевизор був рідкістю, а тепер він є майже в кожній родині. В середині сімдесятих років того ж століття персональний комп'ютер був рідкістю, а на сьогоднішній день комп'ютером навряд чи кого здивуєш. Указане привело до розвитку програмного забезпечення, підвищення професійної підготовки користувачів, збільшення потреб підприємств, установ і організацій в удосконаленні технології обробки інформації і даних, значно поширило сферу застосування комп'ютерів і мережі Інтернет, до яких також

стали все частіше підключатися широкі верстви населення [1, с. 6, 7]. Активно поширюється автоматизована обробка бухгалтерської і іншої виробничої та службової документації, зокрема «безпаперових» технологій. Комп'ютер став обов'язковим елементом робочого місця не тільки керівників, але й виконавців. Не обійшло це і слідчу діяльність. За чинним КПК України діє Єдиний реєстр досудового розслідування, створюється Реєстр адвокатів України тощо. За даними «Nua Internet Surveys», кількість користувачів глобальної мережі Інтернет із 80 тисяч у 1988 році зросла до 2,7 мільярдів у 2013 році. Кожен службовий персональний комп'ютер слідчого чи оперативного працівника має підключення до глобальної мережі Інтернет, що надає працівникам

правоохоронних органів низку сучасних інформаційних інструментів для проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій. Зростання кількості персональних комп'ютерів та користувачів мережі Інтернет впливає на криміналізацію дій, пов'язаних із його використанням, та збільшення кількості злочинів, що все більше вчиняються з використанням сучасних інформаційних технологій, і призводить до доцільності законодавчо регламентувати кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень у цій сфері [2, с. 63–65]. У національному законодавстві про кримінальну відповідальність у розділі XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» встановлено відповідальність за шістьма статтями Кримінального кодексу України, зокрема: ст. 361, 361-1, 361-2, 362, 363, 363-1 [3, с. 168–171]. За дослідженням, в Україні у 2002 році було зареєстровано всього 30, в 2009 році вже 217 таких видів злочинів, а щорічне їх зростання за останні роки складає 27 відсотків, враховуючи велику латентність, недосконалість чинного законодавства, недостатній досвід діяльності правоохоронних органів і суду у протидії таким видам злочинів тощо. Так, за оцінкою окремих вітчизняних і зарубіжних дослідників рівень латентності комп'ютерних кримінальних правопорушень складає біля 90 %, а із залишених 10 % виявлення й розкриття вже вчинених складає лише один відсоток. За результатами практики розслідування інших видів злочинів, учинених із використанням комп'ютерів і інформації з них, встановлено, що висунути підозру особі у кримінальних провадженнях дозволяє у 50 % випадках, а в 35 % надає суттєву допомогу у викритті й розшуку таких злочинів, по яких достеменно встановлено обставини вчинення кримінального правопорушення [2, с. 36–41].

З метою підвищення ефективності протидії і запобіганню таким кримінальним правопорушенням у системі МВС України створено спеціальні підрозділи щодо протидії кіберзлочинам, що напрацьовують практику з цього напрямку організаційної, слідчої, оперативно-розшукової та іншої діяльності. Невипадково досліджені види злочинів ще у 1992 році були внесені ООН до списку 14 видів транснаціональних організованих злочинів, поставивши їх в один ряд із «незаконним відмиванням» грошей, терористичною діяльністю, організова-

ним наркобізнесом, крадіжками витворів мистецтв, інтелектуальної власності, незаконною торгівлею зброєю, захватом повітряних суден, морським піратством, заволодінням наземного транспорту, шахрайством, екологічними злочинами, торгівлею людьми і людськими органами. Крім цього, в Європі ще у 2001 році було підписано Конвенцію Ради Європи про злочинність у сфері комп'ютерної інформації ETS № 185, яка в нашій країні більш відома під назвою «Конвенція про кіберзлочинність», що була ратифікована Україною у 2005 році. Якщо в соціальній сфері використання новітніх технологій, особливо мережі Інтернет, невпинно зростає і використовується населенням різного, починаючи з дошкільного, віку, то в діяльності правоохоронних органів і зокрема органів внутрішніх справ у зв'язку з обмеженням фінансування, їх застосування та вирішення питань ліцензування, здійснюється досить повільно. В той же час ми разом із іншим автором навчального посібника «Використання сучасних інформаційних технологій працівниками ОВС при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій» Д. О. Максимусом, вивчивши наявну систему новітніх інформаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, дійшли висновку, що в ній є невикористані можливості, у тому числі технічні, що можуть надати допомогу працівникам підрозділів досудового розслідування та оперативних підрозділів ОВС без використання додаткових матеріальних витрат удосконалити діяльність досудового розслідування, запровадити новели кримінального процесуального законодавства щодо негласних слідчих (розшукових) дій, направлених на протидію і запобігання кримінальних правопорушень у сфері сучасних інформаційних технологій та мережі Інтернет, а також значно підвищити ефективність такої діяльності щодо інших видів злочинів. Указане дозволить продовжити дослідження не тільки з технічних, але й із правових питань щодо розширення можливостей, напрацювання пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення кримінального процесуального і кримінального законодавства України, оперативно-розшукової діяльності та ін. Нагальність указаних проблем сьогодні досить гостро відчувають як учені, так і слідчі, оперативні працівники, фахівці органів прокуратури та інших правоохоронних органів [1, с. 6, 7].

Особливе значення з досліджених питань у сучасному стані має і запровадження такої новели чинного кримінального процесуального законодавства, як негласні слідчі (розшукові)

дії. Як показало дослідження, така новела після вступу в дію нового КПК України запроваджувалась у підрозділах досудового розслідування та в оперативних підрозділах досить повільно. При цьому повільність відносилась і до діяльності працівників органів прокуратури, що згідно з чинним законодавством здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, зокрема і в органах внутрішніх справ. У вирішенні вказаної проблеми слід навести позитивний досвід діяльності працівників прокуратури Харківської області з цих питань, які не тільки запровадили сувору дисциплінарну практику до неактивних працівників оперативних підрозділів і досудового розслідування, але й самі зайняли активну позицію у взаємодії як із працівниками органів внутрішніх справ, так і зі слідчими суддями заради позитивного вирішення клопотань під час отримання дозволу на проведення конкретних оперативно-розшукових заходів щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Потребують також негайного вирішення задачі моніторингу процесу вчинення кримінальних правопорушень, зокрема кіберзлочинів. За дослідженням Є. М. Блажівського, наука сьогодні опинилась у непростій ситуації, пов'язаній не лише з необхідністю пошуку адекватних відповідей на зростаючі кримінологічні загрози, що якісно змінюються, але і з потребою оновлення усталених і традиційних дослідницьких схем та аналітичних принципів, а також аналізу таких соціальних феноменів, як злочинність та протидія їй [4, с. 4, 5], що ми підтримуємо. Проблема моніторингу вчинення кіберзлочинів і протидії їм – досить не проста проблема, яку можна вирішити за рахунок залучення технічних можливостей із застосуванням саме сучасних інформаційних, телекомунікаційних та інших технологій і мережі Інтернет та отримання відповідних ліцензій. На регіональному рівні цю проблему вирішити організаційно, технічно, фінансово та за іншими напрямками неможливо. Одним із напрямів вирішення вказаного може бути створення при підрозділах ОВС з протидії кіберзлочинам аналітичної та технічної розвідки із оснащенням відповідною сучасною технікою та підготовленням і підвищенням кваліфікації кадрів фахівців відповідного рівня, удосконалення проведення відповідних оперативно-розшукових заходів та процесуального закріплення результатів такої діяльності.

Крім цього, потребує свого удосконалення нормативна база щодо регламентації операти-

вно-розшукової діяльності, яка на сьогодні суперечить чинному кримінальному процесуальному законодавству в частині принципів і регламентації її проведення.

З короткого аналізу зазначеного випливає, що на сьогодні оперативно-розшукові заходи мають проводитись лише за дорученням слідчого, крім розшуку осіб, які ухиляються від досудового розслідування та суду. Вирішенню вказаних проблем у дослідженні стратегії розвитку системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ приділили увагу такі вчені, як М. М. Зацеркляний і В. В. Наумов, які, зокрема, зазначили, що основною метою в цьому напрямі є всебічна інформаційна підтримка практичної діяльності ОВС у боротьбі зі злочинністю на основі комплексу організаційних, нормативно-правових, технічних, програмних та інших заходів. Серед них основними завданнями є: забезпечення можливості оперативного одержання інформації у повному, систематизованому та зручному для використання вигляді працівниками органів та підрозділів ОВС для розкриття, розслідування, попередження злочинів і розшуку злочинців; збирання опрацювання та узагальнення оперативної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової та аналітичної, статистичної і контрольної інформації для оцінки ситуації щодо прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях діяльності ОВС; забезпечення динамічної та ефективної інформаційної взаємодії всіх галузевих служб ОВС України, інших правоохоронних органів та державних установ; забезпечення захисту інформації [5, с. 141, 142], що ми підтримуємо. В той же час, на нашу думку, термін «боротьба» доцільно замінити на «протидію», що за визначенням М. С. Туркота у сучасному стані є найбільш толерантним визначенням цієї діяльності правоохоронних та інших органів [6].

Окремі вчені та посадовці на Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій актуальним проблемам застосування Кримінального процесуального кодексу України та річниці набуття його чинності, що була проведена у Харкові 29 листопада 2013 року, висловили думку про те, що не слід терміново вносити зміни у положення чинного КПК України, оскільки такий процес, на їх думку, має бути виваженим, послідовно вивченим і дослідженим. Без сумніву, процес законотворчості й повинен бути таким. В той же час на, нашу думку, постає питання: а що робити працівникам досудового розслідування та оперативних підрозділів через

недосконалість указанного законодавства, враховуючи роботу та проблеми, що виникають за конкретними кримінальними провадженнями, вимоги суспільства й сьогодення, тривалість прийняття змін у чинне законодавство тощо. Водночас учасники кримінального судочинства вимагають відповіді на невіршені питання саме у невідкладні терміни розслідування таких проваджень, а слідчий повинен не допустити порушення прав і свобод громадян та зацікавлених осіб, а також підприємств, установ і організацій усіх форм власності. Тому й виникає потреба, щоб уникнути судових помилок, саме у поступовому удосконаленні гострих проблемних питань чинного кримінального процесуального законодавства.

На підставі викладеного слід зробити такі висновки. Враховуючи невеликий досвід діяльності слідчих і оперативних підрозділів органів внутрішніх справ у вказаній сфері та з метою удосконалення досудового розслідування під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, чинного кримінального процесуального і кримінального законодавства, вважаємо за доцільне запропонувати: 1) продовжити напрацьовувати дослідження й теоретичні методики та рекомендації для практики щодо удосконалення збору і процесуального закріплення доказів під час досудового розслідування кіберзлочинів; 2) вносити пропозиції щодо удосконалення національного законодавства про кримінальну відповідальність щодо криміналізації у разі виявлення нових видів кіберзлочинів; 3) з метою підвищення ефективності протидії,

запобігання, моніторингу таких видів злочинів створити при підрозділах ОВС із протидії кіберзлочинам сектори аналітичної і технічної розвідки, із забезпеченням їх потужними комп'ютерними та іншими сучасними інформаційно-технічними засобами; 4) продовжити проведення обов'язкової спеціалізації слідчих із розслідування кіберзлочинів, у тому числі в підрозділах ГУБОЗ; 5) з метою поширення технічних і процесуальних знань щодо сучасних досягнень інформаційних та інших інформаційних технологій, можливостей мережі Інтернет тощо включати в плани роботи МВС України, (Г)УМВС України в областях і на залізницях заходи щодо підвищення кваліфікації працівників підрозділів досудового розслідування й оперативних підрозділів щодо протидії кіберзлочинам та інших підрозділів як із технічних, так і з правових питань; б) керівництву МВС України, згідно з рекомендаціями Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального кодексу України: до річниці набуття чинності» (Харків, 29 листопада 2013 року), розглянути питання про створення при навчальних закладах спеціалізованих науково-дослідних лабораторій з проблемних питань чинного КПК України та напрацювання методик розслідування й викриття кіберзлочинів. Указані пропозиції, на нашу думку, сприятимуть підвищенню ефективності діяльності в цілому правоохоронних органів і суду щодо протидії злочинності. Втім, підняті питання не є остаточними і потребують окремого дослідження або наукового вивчення.

Список використаних джерел

1. Максимус Д. О. Використання сучасних інформаційних технологій працівниками органів внутрішніх справ при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : навч. посіб. / Д. О. Максимус, О. О. Юхно. – Х. : НікаНова, 2013. – 102 с.
2. Настільна книга слідчого / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К. : Ін Юре, 2011. – 736 с. : 49 іл.
3. Кримінальний кодекс України (зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2013 року). – Х. : Одісей, 2013. – 232 с.
4. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності в Україні : монографія / Є. М. Блажівський. – Х. : Золота миля, 2013. – 372 с.
5. Зацеркляний М. М. Інформаційні системи і технології в діяльності правоохоронних органів : навч. посіб. / М. М. Зацеркляний, В. В. Наумов. – Х. : Тимченко, 2010. – 382 с. : іл.
6. Туркот М. С. Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України як суб'єкт протидії злочинності / М. С. Туркот // Вісник національної Академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 44–45.
7. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності : навч. посіб. / [В. Г. Іванов, С. М. Іванов, В. В. Карасюк та ін.]; за заг. ред. В. Г. Іванова. – 3-тє вид., змін. і доповн. – Х. : Право, 2013. – 240 с.
8. Грошевий Ю. М. Кримінально-процесуальне доказування та оперативно-розшукова діяльність : навч. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. В. Фомін. – Х. : Право, 2010. – 112 с.
9. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.

Надійшла до редколегії 19.12.2013

**ЮХНО А. А. ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЯМ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ
(РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ
ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ**

Проанализировано состояние современных научных достижений в сфере информационных технологий за период существования молодой независимой Украины. На основании статистических данных и опыта правоохранительных органов по введению действующего уголовного процессуального законодательства в практическую деятельность освещено влияние этого процесса на криминализацию тех уголовных правонарушений, которые совершены с их использованием.

Исследованы проблемы деятельности впервые созданных подразделений органов внутренних дел по борьбе с киберпреступностью и их взаимодействия с подразделениями досудебного расследования по внедрению в практическую деятельность новелл действующего законодательства относительно негласных следственных (розыскных) действий.

Проанализированы научные работы исследователей по указанной тематике, высказано мнение автора по имеющимся проблемам. На основании собственного исследования даны предложения по совершенствованию действующего уголовного процессуального и уголовного законодательства, а так же нормативной базы МВД Украины.

Ключевые слова: негласное следственное (розыскное) действие, поручение, оперативное подразделение, киберпреступление, новелла, криминальное процессуальное законодательство, информационная технология, досудебное расследование, предложение, органы внутренних дел.

**YUKHNO O. O. SOME ASPECTS OF COMBATING CYBER CRIMES DURING THE
UNDERCOVER INVESTIGATIVE ACTIONS OF PRETRIAL INVESTIGATION UNITS**

The state of modern scientific achievements in the field of information technology for the period of existence of independent Ukraine is analyzed. Based on the statistics and law enforcement agencies experience of introducing current criminal procedural law in practical activities of pretrial investigation units and operative investigation units the impact of the technology on the criminalization of those criminal offenses that are committed by its usage are researched.

The problems are researched that appear in activity of the newly created departments of the internal affairs against cyber crimes and their interaction with the pretrial investigation units during the holding of undercover investigative actions.

The author analysis the scientific researcher referred to the topic of the article and suggests his opinion. The author makes some propositions to improve the existing criminal procedure and criminal law, as well as the regulatory framework of Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Keywords: undercover investigative action, commission, operative investigation unit, cyber crime, novelty, criminal procedural law, information technology, pretrial investigation, proposition, internal affairs agencies.